

DISKUSE

VLADIMÍR JŮVA

OBEČNÁ PEDAGOGIKA JAKO INTEGRAČNÍ ČINITEL PEDAGOGICKÝCH VĚD

V současné době jsme svědky nebývalého rozvoje pedagogických oborů. Pedagogické disciplíny se vyčleňují z tradičního rámce pedagogiky podle nejrozmanitějších hledisek, jako je věk vychovávaného jedince, výchovná instituce nebo obor, ve kterém se výchova uskutečňuje. Vedle pedagogiky mládeže se stále intenzivněji rozvíjí pedagogika dospělých, vedle školní pedagogiky se hlásí ke slovu pedagogika mimoškolní, vedle obecné pedagogiky jsou dnes již poměrně široce rozpracovány i pedagogiky skupin oborů (jako např. lingvistická pedagogika nebo estetická pedagogika) a prvními vědeckými pracemi se hlásí o slovo i oborové pedagogiky a didaktiky (jako literární, výtvarná nebo hudební pedagogika, didaktika matematiky, fyziky, biologie, didaktika dějepisu, didaktiky jednotlivých cizích jazyků atd.).

Při této explozi pedagogických disciplín se však stále více ukazuje potřeba pedagogického oboru syntetického charakteru, který by jednotlivým dílčím pedagogickým disciplinám poskytl metodologická východiska, jakož i základní kategorie, pojmy a logické struktury nutné k jejich teoretickému rozpracování. Na tento problém upozornil například Mihajlo Ogrizovič z hlediska andragogiky, pěstované relativně značně samostatně, když vedle pedagogiky jako teorie výchovy mládeže a andragogiky jako teorie výchovy dospělých formuloval požadavek vytvoření obecné vědní disciplíny o výchově vůbec. Touto disciplínou by se měla stát obecná pedagogika.

Obecnou pedagogikou rozumíme vědu o výchově, která řeší obecné výchovné problémy bez zřetele na věk vychovávaného jedince, na instituci, kde se tato výchova uskutečňuje, i na obor, ve kterém se tato výchova realizuje. Nelze popřít, že věk, instituce i obor výchovy modifikuje výchovnou práci. Na druhé straně však klíčové pedagogické problémy jsou za nejrůznějších podmínek natolik obdobné, že vzniká reálná možnost teoretického rozpracování obecné pedagogiky jako syntetické vědy, z níž ostatní pedagogické disciplíny vycházejí a s níž svou badatelskou práci pokud možno koordinují.

Ke koncepci obecné pedagogiky je možno přistupovat různě. Můžeme do ní zahrnout i pedagogickou metodologii, jak se většinou děje, a pak

tvoří její obsah dva relativně uzavřené okruhy: metodologii pedagogiky a všeobecnou teorii výchovy. Metodologii pedagogiky můžeme však chápat i jako samostatnou pedagogickou disciplínu, což může být oprávněno tím, že má svůj specifický okruh zkoumání (tj. výzkum pedagogiky jako vědy), a pak by obsah obecné pedagogiky tvořila pouze obecná teorie výchovy. Hlavní problémy, které by měla všeobecná teorie výchovy řešit, tvoří výchovné cíle, funkce výchovy z hlediska rozvoje společnosti i jedince, stránky, složky a činitelé výchovného procesu, výchovné principy, formy a metody, jakož i řízení výchovného procesu ve společnosti. Obsah obecné pedagogiky bude jistě pojímán odlišně různými autory i pedagogickými školami. Úkolem tohoto příspěvku není podrobná analýza této otázky. Jde nám o smysl a funkci takto koncipované disciplíny, o její úlohu v systému pedagogických věd.

Jedna z nejdůležitějších funkcí obecné pedagogiky je funkce integrační. Vznik a rozvoj nových pedagogických oborů, který je na jedné straně nutný pro hlubší poznání výchovy v celé šíři, je na druhé straně – obdobně jako v jiných vědách – provázen některými projevy desintegrace pedagogických věd. Ta se projevuje jak po stránce ideově koncepční, tak po stránce metodologické, terminologické a systémové. Desintegrační tendence se značně projevují například v rozvoji tělovýchovné pedagogiky nebo ve speciální pedagogice, ale i jiné pedagogické obory včetně metodik ztrácejí stále více svou vzájemnou vazbu jakožto obory pedagogické. Právě obecná pedagogika by měla v této situaci sehrát funkci integrační disciplíny, která – aniž naruší příznivý vývoj dílčích pedagogických oborů – prohloubí jejich sepětí a jejich pojetí jako věd skutečně pedagogických.

Analizujeme-li blíže tuto integrační funkci obecné pedagogiky, ukáže se, že jde o integrační proces v několika směrech: jde o integraci ideovou, metodologickou, pojmovou a systémovou. Výchovná soustava v každé společnosti má svá výchozí koncepční axiomata, která jsou podmíněna ekonomicko-politickým, sociálním a ideologickým systémem dané společnosti. Transformaci základních ekonomicko-politických, sociálních a ideologických faktorů do pedagogického systému uskutečňuje v teoretické rovině právě obecná pedagogika a z ní se koncepční pedagogická axiomata promítají do všech dílčích pedagogických disciplín. Tuto funkci obecné pedagogiky můžeme označit jako funkci ideově integrační.

Neméně významnou funkci obecné pedagogiky je její integrační úloha na úseku metodologickém. Obecná pedagogika řeší základní metodologické problémy, týkající se jak pojetí pedagogiky jako vědy a jejího postavení v systému věd, tak vlastního výzkumu výchovné problematiky. Obecné metodologické přístupy zkoumané v rámci obecné pedagogiky jsou východiskem metodologie jednotlivých pedagogických věd, jejich metodologické postupy pak zpětně obohacují obecnou pedagogickou metodologii.

Významná integrační funkce přísluší obecné pedagogice také v oblasti pedagogické terminologie. Obecná pedagogika by měla zkoumat základní pedagogické pojmy, formulovat hlavní pedagogické kategorie a usilovat především o hlubší terminologickou koordinaci v pedagogických vědách. Četné obtíže při formulaci badatelských problémů, výzkumných závěrů i praxi určených norem v dílčích pedagogických oborech působí právě nedostatky ve sféře pedagogických pojmů a termínů. I pedagogice jako ji-

ným vědám by byla ku prospěchu hlubší terminologická unifikace na řecko-latinském základě. Zpracování pedagogické terminologie by se mohlo realizovat ve třech etapách: v rámci československé pedagogiky, dále v rámci socialistické pedagogiky a konečně — pokud to bude vůbec možné vzhledem ke specifičnosti pedagogických jevů i teorií v různých ekonomicko-politických a ideologických systémech — i v rámci celosvětovém. Přes nemalé potíže, které v tomto směru vyvstanou, by se měla postupně i pedagogika dopracovat k jednotné a pro všechny její obory závazné terminologii.

Vedle pojmové a terminologické integrace může obecná pedagogika napomoci i při systematizaci problémů jednotlivých pedagogických oborů. Systém problémů v obecné pedagogice, která řeší všechny základní aspekty výchovy (ovšem v nejobecnější rovině a bez zřetele ke specifičnosti dané věkem, institucí nebo oborem), se promítá do systému problémů ve všech dílčích pedagogických disciplínách, které zkoumají každý problém právě z hlediska specifičnosti věku, instituce a oboru. Není-li dnes v mnoha dílčích pedagogických oborech jasný systém problémů, je to též odraz neujasněného systému v samé obecné pedagogice, pokud se tato disciplína vůbec pěstuje.

Integrační funkce je bezesporu významnou funkcí obecné pedagogiky a plně zdůvodňuje potřebu jejího hlubšího a všestrannějšího rozpracování. Není to však funkce jediná a možná ani ne rozhodující. Výchovné jevy, jimiž se pedagogické vědy obírají, jsou komplexně podmíněné a mají své aspekty filosofické, biologicko-medicínské, psychologické, sociologické, ale i etické a estetické, technické a ekonomické i četné aspekty další. Proto jsou také tyto jevy stále více předmětem zájmu i jiných věd jak společenských, tak přírodních i technických, vždy ovšem — a to je pochopitelné — z hlediska dané vědy, tj. z hlediska jejich vědeckých kategorií, jejich vědeckých teorií a jejich vědeckých koncepcí.

Moderní pedagogika se právem snaží přihlížet i k četným podnětům jiných věd, které se dotýkají některé stránky výchovného procesu, a tak ke svým induktivním výzkumným závěrům přičleňuje i mnohé dedukce z jiných — z hlediska pedagogiky — pomocných vědních oborů. Tak mnohé závěry filosofie se promítají do pedagogické koncepce výchovných cílů, mnohé sociologické závěry pomáhají hlouběji řešit teorii podmínek a prostředků pedagogické práce, psychologické poznatky přispívají k řešení některých aspektů pedagogického procesu, například k analýze výchovných činitelů, principů, forem a metod. Právě obecná pedagogika je oním oborem, ve kterém se může především uskutečnit transformace závěrů některých pomocných věd pedagogiky do obecného teoretického pedagogického systému a odtud pak i do dalších pedagogických dílčích disciplín. Tato kooperační funkce obecné pedagogiky ve vztahu k jiným vědním oborům je jednou z významných funkcí a pokud ji obecná pedagogika neplní, nahrazují její úkol v tomto směru jiné disciplíny mimo rámec pedagogických věd.

Pedagogika jakou soubor teoretických informací o výchově má svůj bezprostřední smysl především v tom, že pomáhá koncipovat a zkvalitňovat výchovnou práci v dané společnosti. Nakolik tento úkol plní a nakolik v něm uspívá, natolik je kladně hodnocena a doceneována početnou skupinou praktických učitelů, vychovatelů a pedagogických pracovníků na nej-

různějších terénních pracovištích. Každodenní potřeby těchto pracovníků zaměřují jejich zájem především na aplikované obory, tj. na aplikovanou pedagogiku, na aplikovanou didaktiku a na metodiky, a vytvářejí i určitý společenský tlak, aby vycházely pedagogické publikace hlavně v tomto zaměření.

Pedagogika jako věda však současně stojí vedle jiných věd v náročné konfrontaci, v níž jde především o posouzení její metodologické úrovně, rozpracování jejich základních kategorií a celého pojmového systému. A v této situaci připadá opět klíčová úloha obecné pedagogice. Tuto reprezentativní funkci v konfrontaci pedagogických věd s jinými vědními obory nemohou splnit aplikované pedagogické disciplíny, orientované svou povahou převážně na službu praxi, byť v tom nejlepším slova smyslu, ale právě obecná pedagogika jako teoretická základna celého vědního oboru. Pokud tuto funkci neplní, anebo pro svou malou rozpracovanost splnit nemůže, vzniká pro pedagogické vědy nepříznivá situace, že se konfrontují obecně teoreticky značně rozpracované vědní systémy jiných oborů s prakticky jednostranně ovlivněnými aplikovanými obory pedagogickými, což může vést ke zkreseným soudům o nízké vědecké úrovni pedagogiky vůbec, o její jednostranně praktické povaze apod.

Když se zamýšlíme nad některými funkcemi obecné pedagogiky, nelze opomenout ani úlohu, kterou má ve vztahu k rozvoji jiných pedagogických oborů. Při analýze integrační funkce obecné pedagogiky jsme poznali těsnou spojitost ideovou, metodologickou, terminologickou i systémovou mezi obecnou pedagogikou a jinými pedagogickými obory. Obecná pedagogika má však ve vztahu k dílčím pedagogickým disciplínám i funkci stimulační. Podněcuje jejich vznik a rozvoj, ukazuje jim systém pedagogických problémů a přístup k jejich řešení, který pak mohou aplikovat, konkretizovat a specifikovat. Úroveň obecné pedagogiky a stupeň jejího rozpracování tak přímo podmiňuje i další rozvoj dílčích pedagogických oborů a hlavně jejich vědeckou úroveň.

Uvážíme-li všechny uvedené funkce obecné pedagogiky jak ve vztahu k jiným pedagogickým oborům, tak ve vztahu k ostatním vědám, zdá se mimo jakoukoliv pochybnost, že rozpracování obecné pedagogiky jako integrační disciplíny, ovlivňující příznivě rozvoj ostatních pedagogických disciplín a reprezentující pedagogické vědy před společností a před jinými vědními obory, je jeden z naléhavých úkolů pedagogických odborníků. Nelze říci, že by pedagogika v minulých letech zcela opomíjela tento obor. Existovaly a existují pokusy o publikaci z oblasti obecné pedagogiky; obvykle jsou však pod tlakem praxe různě spojovány s některými aplikovanými pedagogickými obory, nejčastěji se školní pedagogikou. Obecná pedagogika se tak často ztrácí v rámci školní pedagogiky, velmi často pak v rámci pedagogických prací, orientovaných pouze na základní, případně všeobecně vzdělávací školu. Takoveto práce, koncipované většinou jako učebnice pedagogiky pro určitou instituci, mohou stěžovat pedagogiku jako vědu o výchově ve všech věkových vrstvách, ve všech institucích a organizacích i ve všech vědních oborech; svým úzkým zaměřením jen posilují tradiční představu, že pedagogiku zajímá jen školní výchova, a to především na všeobecně vzdělávací škole.

Jestliže se na jedné straně obecná pedagogika ztrácí v aplikované školní

pedagogice, na druhé straně mnohé její přímo tradiční problémy se z ní postupně vyčleňují v rámci jiných hraničních a mezioborových disciplín. Teorie výchovných cílů a výchovných funkcí se přesouvá do filosofie výchovy, analýza výchovných činitelů a výchovných prostředí přejímá sociologie výchovy, rozbořením pedagogického procesu a jeho parametrů se více a více zabývá pedagogická psychologie. Je správné, že tyto disciplíny hlouběji zkoumají určité specifické pedagogické problémy z aspektů příbuzných vědních oborů. Jejich rozvoj by však neměl znamenat rezignaci na systematickou obecnou pedagogiku jako integrální pedagogický obor s celým souborem nezanedbatelných funkcí.

V české i slovenské pedagogice nejsme v tomto směru zcela bez tradic. Se jmény jako je Lindner, Kádner, Chlup, Hendrich, Čečetka, Kopecký jsou spjaty vážné pokusy o syntézu obecné pedagogiky jako klíčového pedagogického oboru. Uplynulá léta se vyznačovala spíše analytickým přístupem k výchovné problematice. V současné době se však stále více rýsuje potřeba, ale i možnost nové obecně pedagogické syntézy, pro kterou připravily v minulých letech půdu četné metodologické i obecně pedagogické semináře i četné obecně pedagogicky orientované monografie. Také narůstající snahy o řešení základních pedagogických kategorií a o pojmovou a terminologickou unifikaci naznačují potřebu obecně pedagogického bádání. Především však potřeba rozvoje dílčích pedagogických disciplín a hlavně nutnost teoreticky reprezentovat pedagogické vědy v současném systému vědních oborů dělá úkol rozpracovat obecnou pedagogiku krajně naléhavým a aktuálním.

